

szabályok alkalmazását, konkrét kifejtését monopolizálják. Az ilyen értelmezési kísérletek során születnek meg azok az irányelvek, amelyek megmondják, hogy bizonyos kontextusban mi az a racionális magatartás, ami a vezérmetaforának megfelelően elvárható. Thériault az értelmezés és az irányelvek meghatározásának monopoliumáért folyó – időnként igen heves – küzdelmet elemezve ragadja meg az egyházak konzervatív és reformer szárnyának konfliktusát.

Az első egység második felében ennek megfelelően a pártállam egyházpolitikájának rövid, ám elegendően informatív ismertetése után a katolikus és protestáns egyház válaszul kialakított vezérmetaforáinak és irányelveinek feltárása következik. Megtudjuk, hogy a katolikusok vezérrelve inkább a politikától való távolmaradás, a protestánsoké inkább a tiltakozás volt. Mindez természetesen a szerző igényességét bizonyítja, egyházi dokumentumokra, egyházi és világi képviselők nyilatkozataira bőségesen támaszkodó kutatómunka eredményeként summázódik.

A második, az egyházmodellek átalakulásával foglalkozó nagy egység (The Transformation of Church Models) értéke abban rejlik, hogy nemcsak külön-külön koncentrálnak az egyes egyházak álláspontjaira és stratégiáira, hanem igazán árnyalttá teszi az egyházakról alkotott képet. Kiderül ugyanis, hogy mind katolikus, mind protestáns oldalon voltak ún. konzervatív forradalmárok, akik a demokratikus köztársaság időszakában kialakult egyházi struktúrárt és egyfajta, az elnyomásban kialakult autentikusabb hitéletet féltették a reformoktól. Ugyancsak világossá válik, hogy mindkét oldalon voltak reformerek is, akik a nyugatnémet egyházi élet mintáinak átvétele mellett szálltak síkra. Természetesen ez utóbbiak táborát főleg a nyugatnémet egyházak képviselői alkották, akik az egyesítés után a keletnémet területeket egyfajta missziós területnek tartották.

Az írás hátralévő részét a két tábor konfliktusának hatásos érzékeltetése teszi ki, amely három fejezetben a katonai lelkészséggel, a vallásoktatással és az egyházak szociális szerepvállalásával kapcsolatos vitákba nyújt igen részletes betekintést – mindezt dokumentumokból és nyilatkozatokból vett szó szerinti idézetekkel színesítve.

A vallásoktatás kérdésével foglalkozó ötödik fejezet azért érdemel kitüntetett figyelmet,

mert az oktatás mint a szocialista propaganda epicentruma különösen kényes területnek bizonyult, és talán itt ütköztek leginkább a konzervatív és reformer álláspontok. A fejezet arra koncentrálnak, hogy milyen irányelveket fogalmazott meg a két egyház a vallásoktatással kapcsolatosan, ezek mellett és ellen milyen érveket sorakoztattak fel a különböző álláspontok képviselői, mi volt a konzervatívok és a reformerek elképzelése, és végül, milyen törvényi intézkedések léptek életbe a vallásoktatással kapcsolatosan.

A katolikusok és protestánsok hitoktatással kapcsolatos irányelvei a két egyház – a szocializmus évtizedeiben kialakított – magatartásából, attitűdjeiből erednek. A pártállam legitimitását el nem ismerő katolikusok, akik az állam és az egyház elválasztása mellett szálltak síkra, az egyházközösség keretein belülre korlátozták a vallásos nevelést. A protestánsok az állam felé jóval nyitottabb magatartást tanúsítottak, ami leginkább az oktatás aggasztó helyzetét érintő hosszas, ám jórészt eredménytelen tárgyalásokban öltött testet. A konzervatív-reformer dimenziót tekintve a két tábor közötti vita sarokpontja a hitoktatás státuszának kérdése volt. Míg a reformerek által uralt nyugati tartományokban a hitoktatás az iskolai tanterv része volt, a keleti területeken az elnyomás évei az egyházközösség keretein belülre űzték vissza a vallásos nevelést. Az újraegyesítést követően a reformer álláspont képviselői a keleti területeken is el akarták érni a vallásoktatás tantervbe illesztését.

A szerző az egyházak vallásoktatást folytató szervezeteinek (a legnevesebbek a katolikusok részéről a Religiose Kinderwochen és a Frohe Herrgottstunden, a protestánsok részéről pedig a Rüstzeiten für Kinder és a Christenlehre) ismertetésén keresztül meggyőzően mutatja be az egyházak állami korlátozásokra és rivális ifjúsági szervezetek (Freie Deutsche Jugend, úttörőmozgalmak) megalapítására adott válaszreakcióit. Ezt követően az oktatás szférájában az újraegyesítést követően összeütköző konzervatív és a reformer álláspontok keleti (plébániai hitoktatás centrikus) és nyugati (iskolai, órarendbe illesztett hitoktatás centrikus) vallásoktatás-móddel ellentétként való tematizálása következik.

Keleten a szocializmus évtizedei alatt mindkét egyház jelentős sikereket ért el az iskolán kívüli, plébániákon vagy lakásokon folytatott hitoktatás területén, amit főleg egyfajta auten-

tikusabb hitéleti nevelésként összegezték. Ezen túl, leginkább a protestánsoknak sikerült igen sok olyan embert bevonni ezekbe a közösségekbe, akik jöhetnek nem voltak vallásosak, az öszszejövetelemben a rendszerkritika egy eszközét látták. A konzervatívok éppen ezeket a vívmányokat féltették az újraegyesítés után. A hitoktatás tantervébe illesztése szerintük csökkentené az egyházak hitelességét, a szülők nem meggyőződésből, hanem esetleg karrierelőnyöket remélve járatnák gyermekeiket hittanra. Ráadásul a mai keletnémet területeken él az egyik magát legkevésbé vallásosnak mondó populáció egész Európában. Ezért semmilyen racionális indok nincs arra, hogy bevezessék az iskolai hitoktatást. A reformerek szerint viszont a kisebbségi státusz nem ok arra, hogy lemondjanak az iskolai hitoktatásról, hiszen ez az alacsony vallásos arány pont a pártállam eredményes tevékenységének a következménye. Az egyházak hitelességét ugyancsak felesleges félteni, inkább arra kellene összpontosítani, hogy az iskolai hitoktatás milyen sokféle embernek nyújthat hozzáférést a hitéleti ismeretekhez. Ezek az érvek nemcsak a német kontextusban, hanem itthoni valóságunkban is meggondolhatóak, alkalmazhatóak.

Az iskolai hitoktatás dilemmája továbbá nemcsak gyakorlati problémákat, például a hittani ismeretek mérhetőségének, értékelési lehetőségeinek kérdését veti fel, hanem azt is, hogy a protestáns egyház által elfogadhatónak tartott etika és erkölcsoktatás mennyire helyettesítheti a vallásoktatást. A reformerek szerint egyáltalán nem, sőt, nagyon is kétséges az általános etikai ismereteket tanító tanárok vallással kapcsolatos hitelessége. Álláspontjuk radikalizálódását mutatja a Brandenburgban bevezetett LER (Lebensgestaltung, Ethik und Religionskunde – Életvezetés, Etika és Vallástudomány tantárgy) elleni fellépésük, amely 2002-ben a szövetségi bíróságig jutott, de nem járt sikerrel.

Kicsit elméleti síkra evezve, a vallásoktatásról szóló fejezet jó alapot nyújthat egy olyan vitára, amelyben arra keresünk megoldást, hogy egy valahol sikerrel alkalmazott minta milyen körülmények között, milyen változtatásokkal és egyáltalán alkalmazható-e egy több évtizeden keresztül más atmoszférában szocializálódott kontextusban. Thériault könyve igen igényesen tárgyalja többek között ezeket a problémákat, tartalmaz függelékkel, ábrákkal, statisztikákkal

kiegészítve mondandóját. Stílusa egyszerű és világos, nem halmozza feleslegesen a szakkifejezéseket, ezért írását a téma iránt laikusként érdeklődők is nyugodtan forgathatják. A szerény cím pedig többet rejt, mint amennyit első olvasatra elárul, hiszen az olvasó nemcsak a konzervatív forradalmárokról és a reformok híveivel vívott csatájuk kimeneteléről, nemcsak a katolikus, illetve protestáns egyházakról és a németországi átalakulásról tud meg többet, hanem a gyakorlati kérdéseket (pl. oktatás, szociális szerepvállalás) tárgyaló fejezetekben ma is aktuális problémák megvitatásába pillanthat bele nemcsak pragmatikus, hanem teoretikus síkon is.

(Barbara Thériault: „Conservative Revolutionaries” Protestant and Catholic Churches in Germany After Radical Political Change in the 1990s, Volume 14, Monographs in German History, New York, Oxford, Berghahn Books, 2004.)

Gáti Annamária

HÍDVERŐK – AZ EURÓPAI-ARAB PÁRBESZÉD OKTATÁSPOLITIKAI VETÜLETEI

A párbeszéd fogalmához kapcsolódó gyors aszociációink között bizonyára akad néhány, mely a párbeszéd és az oktatás összekapcsolásával jätszik, s nem is igen kell erőszakosnak lennünk, ha e kettő közös pontjait keressük. Amennyiben magunkénak valljuk az iskola kulturális közvetítő szerepéről szóló elgondolásokat, könnyűszerrel felidézhetők azon csomópontok, ahol a párbeszéd fogalma helyet kaphat, s minden bizonnyal az elsők közé soroljuk a kultúráközi párbeszéd sikerre vitelében az iskola által elfoglalt pozíciót. Jelen recenzió forrása az International Bureau of Education (IBE) negyedévente megjelenő Prospects című tematikus folyóiratának 2003/4. száma, amely egy meghatározott dialógusnak (az európai-arab partnerség eseményeinek) a nemzetközi oktatási térben megnyíló dimenziói révén szolgáltat sajátos perspektívát a párbeszéd-fogalom értelmezéséhez.

A tanulmányokban felvetülő nézőpontokat összegyűjtve legalább kétféle dialógus elemzésére kerülhet sor: egyfelől az európai-(ameri-